

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ
ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՆԵՐ

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Մասնագիտություն _____ Կերպարվեստ _____

Թեմա _____ ՄԱՏԵՆԱԿԱՆՆԿԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔ _____

Կատարող _____ Մովսիսյան Սվետլանա Աշոտի _____
Ազգանուն, անուն, հայրանուն

Ղեկավար _____ Լեմա Ներսիսյան Մանկ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ռ-Դ
կրթության ակադեմիայի ակադեմիկոս ՀՀ արվեստի վաստակավոր
գործիչ _____

Ազգանուն, անուն, գիտական աստիճան, կոչում

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ-----

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ - ՄԱՏԵՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔ

1.1 ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ

1.2 ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՏԵՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ - ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԴԱՍՏԵԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ ՄԱՏԵՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍՄԱՎԱՆԴՄԱՆ ԳՈՐԾՆԹԱՅՈՒՄ

2.1 ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԴԱՍՏԵԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ ՄԱՏԵՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

2.2 ՄԱՏԵՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԶԱՐԴՄԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ԱՐՏԱՀԱՅՏՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հետազոտության արդիականությունը: Հայկական մշակույթը եզակի է և յուրօրինակ: Այն արտացոլվում է կյանքի յուրաքանչյուր ասպարեզում՝ ճարտարապետություն, թատրոն, երաժշտություն, նկարչություն և գրականություն: Դեռևս հին ժամանակներում հայերը ստեղծել և պահպանել են իրենց մշակույթի և ավանդույթների տարբեր մասնիկներ: Հայ ժողովուրդը անսահման գնահատում, սիրում և սերնդեսերունդ փոխանցում է յուրաքանչյուր բանաստեղծություն, արվեստի գործ, կինոնկարների գլուխգործոցներ, ժողովրդական պարերի յուրաքանչյուր տարր: Հետազոտության արդիականությունը պայմանավորված է նրանով, որ մատենական նկարչությունը կերպարվեստի մի այնպիսի բնագավառ է, որը գալիս է դեռևս հնագույն ժամանակներից և հանդիսանում է ազգային արվեստի ինքնատիպ ճյուղ:

Պետք է հաշվի առնել, որ կյանքի պայմանների փոփոխությունների արագության, ժամանակակից հասարակության աշխարհայացքի և պահանջմունքների հետ կապված, ի հայտ են եկել հակասություններ մատենական նկարչության հանդեպ հետաքրքրության պահանջի, դրա զարգացման և կատարելագործման ոչ բավարար ընթացքի միջև: Դրա հետ միաժամանակ մատենական նկարչության վերաբերյալ ուսուցման նոր զարգացումը բերում է վերաբերմունքի վերագնահատման, սովորողի կողմից գոյություն ունեցող կուտակված գիտելիքների հանդեպ պահանջները:

Հետազոտության օբյեկտը՝ մատենական նկարչության ուսուցման գործընթացն է սովորողների շրջանում:

Հետազոտության առարկան՝ մատենական նկարչության կիրառման արդիականության հաստատումն ու դրա համար համարժեք պայմանների պատրաստումն է:

Ուսումնասիրության առարկան հանդիսանում է մանկավարժական պայմաններ՝ միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատություններում մատենական նկարչության ուսուցման արդյունավետությունը բարձրացնելու համար ստեղծել համարժեք մանկավարժական պայմաններ:

Հետազոտության գիտական վարկածը՝ հետազոտության գիտական վարկածը խարսխվում է այն հիմքի վրա, որ կրթական հաստատությունում մատենական նկարչության ուսուցումը կարելի է դարձնել արդյունավետ, եթե՝

- միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատությունում վերամշակեն ազգային արժեքներից մեկի՝ մանրանկարչության դասավանդման տեսական և մեթոդաբանական հիմունքները,
- մշակել մեթոդներ և պատրաստվածություն, ընդհանուր կրթական համակարգում մատենական նկարչության դերը և տեղը հաստատելու համար,
- ուսումնական հաստատությունում մատենական նկարչության արդյունավետ դասավանդման համար կձևավորվեն համապատասխան մանկավարժական պայմաններ:

Հետազոտության օբյեկտի, առարկայի, նպատակի և վարկածի համապատասխան, ձևավորվում են հետևյալ **հետազոտության խնդիրները՝**

1. Ուսումնասիրել և վերլուծել կրթական հաստատություններում մատենական նկարչությանը վերաբերվող ուսուցման խնդիրը՝ ուսումնասիրելով գիտամեթոդական գրականությունը:

Ավելացնել*

Հետազոտության գիտական նորույթը՝

Հետազոտությունը ներառում է մանկավարժական նոր պայմաններ, այն է՝

1. Ուսումնական հաստատությունում գիտականորեն հիմնավորվել են մատենական նկարչության տեսական և մեթոդական հիմքերը:
2. Կրթական հաստատությունում որոշվել է համակարգչային մատենական նկարչության դերը և տեղը:
3. Ուսումնական հաստատությունում կերպարվեստի մասնագետների գործընթացում բացահայտվել են մատենական նկարչության ուսուցանելու օգտագործման եղանակները:

Հետազոտության ուսումնասիրության մեթոդներն են՝

1. Թեմային համապատասխան գրականության տեսական վերլուծությունը
2. Հետազոտության արդյունքների գնահատման համար բանավեճի, դիտման, զրույցի, աշխատանքների արդյունքների վերլուծության մեթոդներ:

ՄԱՏԵՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԶՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԻ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԶՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄՆ ՈՒ
ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

Հայկական ձեռագրերը արժեքավոր են նաև իրենց նկարագարուման՝ մանրանկարչության շնորհիվ: Մանրանկարչությունը, որպես կերպարվեստի բնագավառ, հայտնի է եղել հնագույն, սակայն վերելք է ապրել Քրիստոնեության տարածումից հետո՝ մասնավորապես Եգիպտոսում Պաղեստինում, Սիրիայում: Թեև մանրանկարչությունն անբաժան է ձեռագիր գրքից, սակայն ժամանակի ընթացքում այն ինքնուրույն զարգացում է ապրել և իր հարստության, ոճական բազմազանության, պատկերագրական և գունային ուրույն առանձնահատկությունների շնորհիվ դարձել է ազգային արվեստի մի ինքնատիպ ճյուղ:

Հայկական մանրանկարչությունը աչքի է ընկնում մոնումենտալությամբ, պատկերներում առկա դեմքերի արևելյան տիպով, տեղական տարագով, հայկական մշակույթին բնորոշ զարդարվեստով: Հայերեն ձեռագրերում ամենից շատ քրիստոնեական թեմաներով պատկերագարովել են Ավետարանները, կրոնական-ծիսական մյուս մատյանները: Բավական տարածված էր նաև պատվիրատուների դիմապատկերների ստեղծումը: Նկարագարումների կարելի է հանդիպել նաև պատմագրքերում: Հայ մանրանկարչության առայժմ հայտնի հնագույն նմուշներից է «Էջմիածնի Ավետարանի» վերջում կցված երկու թերթերի չորս մանրանկարներն են /VI դար/:

IX-X դարերում արդեն մանրանկարչությունը Հայաստանում բավական բարձր մակրդակ ուներ: Իսկ XI դարից, որը Բագրատունյաց վերելքի շրջանն էր մենք ունենք ավելի մեծ թվով նկարագարող ձեռագրեր: Դրանց մեջ հատկապես նշանավոր է՝ «Մուղնու» ավետարանը, Հայ մանրանկարչության առավելագույն վերելքի ժամանակաշրջան է համարվում 19-րդ դարը, մասնավորապես Կիլիկյան մանրանկարչությունը: Այն աչքի է ընկնում պատկերների ընդհանուր ճոխությամբ ոսկու առատ օգտագործմամբ, ինչը պայմանանվորված էր մասամբ ձեռագրերի պատվիրատուների ֆինանսական հնարավորություններով: Ձեռագրերը ստեղծվել և տարածում են ունեցել հիմնականում թագավորական ընտանիքներում, ազնվականության և բարձրաստիճան հոգևորականության միջավայրում:

Միջնադարյան Հայաստանի կերպարվեստի մեջ մանրանկարչությունն առաջնակարգ տեղ է գրավում: Չնայած դարերի ընթացքում տարբեր նվաճողների ավերիչ արշավանքների ժամանակ վիթխարի քանակությամբ հայկական մշակութային ու գեղարվեստական արժեքներ են ոչնչացվել, այնուամենայնիվ,

բավական մեծ թիվ են կազմում մեզ հասած այն ձեռագրերը, որոնք իրենց էջերում ունեն մանրանկարներ և լուսանցքազարդեր:

Շուրջ քսանհինգ հազար հին հայկական ձեռագրեր են պահպանվել ամբողջ աշխարհում: Նրանց զգալի մասը կենտրոնացված է Երևանի Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ինստիտուտ Մատենադարանում: Մատենադարանի ձեռագրական հավաքածուն Ղազար Փարպեցու վկայությամբ, սկզբնավորվել է դեռևս V դարում, էջմիածնի կարողիկոսարանին կից:

Հայկական մանրանկարչության վաղ շրջանը կորչում է դարերի խորքում: Մեզ չեն հասել հայոց գրերի գյուտից (405 թ.) անմիջապես հետո ստեղծված նկարազարդ ձեռագրերը: Գրավոր աղբյուրներից հայտնի է, որ Հայաստանում VII դարում գոյություն է ունեցել մանրանկարչական, այսպես կոչված է «Կամսարականների» դպրոցը, սակայն, դժբախտաբար, այդ դպրոցից և ոչ մի հուշարձան չի պահպանվել: Հայկական մանրանկարչության ամենահին նմուշը թվագրվում է մոտավորապես VI դարից (ԼՔ Դուռնովո), մինչդեռ ստույգ թվական ունեցող ամենահին ձեռագիրը՝ Լազարյան ավետարանը, գրված է 887 թվականին: Եթե VI–IX դարերից մանրանկարներով ձեռագրեր քիչ են պահպանվել, ապա համեմատաբար ուշ շրջաններում ստեղծված մանրանկարչական հուշարձանները բազմաթիվ են:

Մատենադարանի հայկական ձեռագրերի հավաքածուն ամենամեծն է ոչ միայն քանակով, այլև շատ նշանակալից է գեղարվեստական տեսակետից մեծարժեք մի շարք ձեռագրերի առկայությամբ: Հռչակավոր էջմիածնի ավետարանից (989 թ.) բացի, Մատենադարանում պահվում են 1038 թվականի ավեր տարանը, XI դարի կեսերի Մոդնու ավետարանը, 1211 թվականի Հաղպատի ավետարանը, 1232 թվականի Թարգմանչաց ավետարանը և XIII դարի երկրորդ կեսի կիլիկյան մի շարք ձեռագրեր, որոնց թվում և՛ ձեռագրական մանրանկարչության այնպիսի մի գլուխգործոց, ինչպիսին է Հեթում Բ թագավորի 1286 թ. «Ճաշոցը» և շատ ուրիշ ձեռագրեր:

Մատենադարանի նկարազարդ ձեռագրերը իրենց վրա են հրավիրել գիտնականների ուշադրու– թյունը դեռևս անցյալ դարի վերջերից: 1882 թ. հնագետ Առ Սս Ուվարովը իր «Էջմիածնի մատենադարանը» հոդվածում «Трѣя апхецноргеckоро чеЗяла», М., 1887) տվել է 35 նկարազարդ ձեռագրերի, որոնց թվում նաև հետազայում մեծ համբավ ձեռք բերած 989 թվականի այսպես կոչված էջմիածնի ավետարանի նկարագրությունը: Այս ձեռագրի սկզբում և վերջում գտնվող մանրանկարները մի շարք գիտնականների կողմից հաստուկ ուսումնասիրության ենթարկվեցին: 1920 թ. այդ ձեռագիրը միագույն տպագրությամբ Փարիզում հրատարակվեց հայագետ ՖԼ Մակլերի ջանքերով: Նշանակալից են, հատկապես, հայկական միջնադարյան մշակույթի անխոնջ հետազոտող Գարեգին Հովսեփյանի ուսումնասիրությունները: «Բյուզանդական գեղանկարչության պատմություն» (1947 թ.) իր հայտնի աշխատության մեջ հայկական, գերազանցապես կիլիկյան, ձեռագրերին որոշակի ուշադրություն է նվիրել նաև Վ. Ն. Լազարևը: Բայց որքան էլ կարևոր լինեն

Մատենադարանի ձեռագրերի այդ ուսումնասիրությունները և հրապ տարակությունները, նրանք ըստ մեծի մասի վերաբերում են մեկ որոշակի կամ, լավագույն դեպքում, մի խումբ ձեռագրերի:

Միջնադարյան հայկական արվեստի և, մասնավորապես, գրքային գեղանկարչության ուսումնասիրության գործում նոր զգալի ավանդ հանդիսացան էլ է Դուռնովոյի աշխատանքները: Լինելով հին ռուսական գեղանկարչության խոշոր գիտակ, ԼՄ ԱՃ Դոնովան 1937 թ, եկավ Հայաստան և նվիրվեց հայկական միջնադարյան արվեստի ուսումնասիրությանը: Նրա բազմամյա և բազմակողմանի ուսումնասիրությունների արդյունքը հանդիսացան մի շարք աշխատանքներ ու հրատարակություններ, որոնց մեջ առանձին տեղ է գրավում «Հին հայկական մանրանկարչություն» վերը հիշատակված ալբոմը: Ալբոմը պարունակում է Մաշտոցյան Մատենադարանի առավել նշանավոր նկարագրերից քաղված 60 նկարներ, ըստ որում և նյութերի ընտրությունը, և ներածական ու բացատրությունը ները պատկանում են Լ. Ա. Դուռնովոյին: Մեծ է այդ ալբոմի նշանակությունը, որի հրատարակությամբ հնարավորություն ստեղծվեց գույների կատարյալ վերարտադրությամբ պատկերացում տալ հայ ժողովրդի գեղանկարչական գանձերի մասին: Ալբոմի ներածականում Դուռնովոն կարողացել է տալ հայկական գրքային գեղանկարչական արվեստի զարգացման հստակ պատկերը: Հեղինակը, ծանոթացնելով Մատենադարանում հավաքված մանրանկարների առավել աչքի ընկնող օրինակների հետ, նշում է այն առանձնահատուկը, որով բնորոշվում է հայ արվեստի ազգային նկարագիրը:

Հայ միջնադարյան մանրանկարչական արվեստում զգալի տեղ են գրավում կենդանական զարդապատկերները: Դրանց արմատները շար խորն են: Հնագիտական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ կենդանական աշխարհը վերարտադրող հարուստ նյութ են պարունակում հայկական լեռնաշխարհում պահպանված ժայռապատկերները: Դրանք՝ Հայաստանում բնակված վայրի և ընտանի տարատեսակ կենդանիների պատկերներ են կապված նախնադարյան մարդու պաշտամունքի կենցաղի հետ: Հարթաքանդակների զգալի մասը ունի նաև գեղագիտական արժեք, որի հիման վրա կարելի է ասել, թե ինչպես հին աշխարհի շատ ժողովուրդների, այնպես էլ մեր արվեստի պատմությունն սկսվում է ժայռապատկերներից:

Կենդանական աշխարհի մասին հարուստ նյութ են պարունակում պեղումներից հայտնաբերված մ.թ.ա. պաշտամունքի կիրառական առարկաները:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄՍՏԵՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ

Հայկական մանրանկարչությունը աչքի է ընկնում ոճերի և դպրոցների բազմազանությամբ: Երբ 405 թ. Մեսրոպ Մաշտոցը ստեղծեց հայոց տառերը, և սկսեցին գրվել հայերեն ձեռագիր գրքերը, դպրություն հետ միասին զարգացավ հայկական մանրանկարչությունը: Տարբեր դարերից մեզ հասած շուրջ 25 հազար հայերեն ձեռագրերի զգալի մասը զարդարված է մանրանկարներով: Չարդարվում էին, հիմնականում, կրոնական բովանդակություն ունեցող մատյանները, բայց

մանրանկարիչները կամ ծաղկողներն ու նկարողները, ինչպես նրանք կոչվում էին այն ժամանակ, կարողացել են անգամ կրոնական թեմաների միջոցով արտահայտել իրենց հույզերն ու ապրումները, արտացոլել իրական կյանքի դրվագները: Հատկապես գլխազարդերում (տեքստի սկզբում, վերնագրից առաջ զետեղվող զարդանկարներում), լուսանցազարդերում (լուսանցքներում արվող նկարներում), գեղեցիկ զարդարված գլխատառերում նրանք ներմուծում էին բուսական և կենդանական աշխարհի բազմապիսի պատկերներ ու տարրեր: Հայկական մանրանկարներում կարելի է գտնել որսի, կենդանիների կովի, թատերական ներկայացումների, քաղաքային ու գյուղական կյանքի այլևայլ տեսարաններ, ժամանակի նշանավոր գործիչների, ձեռագրերի պատվիրատուների դիմանկարներ: Նման մանրանկարները մեծ նշանակություն ունեն միջնադարյան Հայաստանի կյանքի ու կենցաղի, տարազների, բարքերի, արհեստների, հայոց բնաշխարհի ուսումնասիրության համար: Առանձին մանրանկարիչներ թողել են նաև իրենց ինքնանկարները:

Տարբեր դարաշրջաններում Հայաստանում գործել են մանրանկարչության բազմաթիվ կենտրոններ: Հայտնի են Անիի, Գլաձորի, Տաթևի, Նախիջևանի, Արցախի, Վասպուրականի և այլ կենտրոններ, որոնցից յուրաքանչյուրը, ազգային արվեստին բնորոշ ընդհանուր գծերից բացի, հատկանշվում է մանրանկարչական ուրույն ոճով, տեղական ավանդույթներով: Մանրանկարչության կենտրոններ են ստեղծվել նաև հայկական գաղթավայրերում: Հայ մանրանկարչությունն իր ծաղկումն ապրեց 13-րդ դարում, հատկապես Կիլիկյան Հայաստանում, որտեղ ստեղծված մանրանկարներն առավել ճոխ են ու նրբագեղ: Մեզ են հասել տարբեր ժամանակների ու կենտրոնների այնպիսի տաղանդավոր մանրանկարիչների ստեղծագործություններ, ինչպիսին են Թորոս Ռոսլինը, Գրիգորը, Իգնատիոսը, Սարգիս Պիծակը, Թորոս Տարոնեցին, Ավագը, Մովսիկը, Սիմեոն Արճիշեցին, Վարդան Արծկեցին, Կիրակոսը, Հովհաննեսը, Հակոբ Ջուղայեցին և ուրիշներ: Շատ մանրանկարիչների անուններ էլ չեն պահպանվել: Հայկական մանրանկարչությունն անցել է պատմական երկար ու դժվարին ուղիներով և վկան է մեր ժողովրդի ստեղծագործական անօրինակ եռանդի, որն անկարող եղան մարելու ոչ օտար նվաճողների բերած անհամար աղետները, ոչ դժվարին ու տանջալից գաղթի ճանապարհները: Իր ինքնատիպությամբ, կատարման վարպետությամբ, արտակարգ գունագեղությամբ, զարդաձևերի հարստությամբ ու բազմազանությամբ այն ուրույն ու պատվավոր տեղ է գրավում ոչ միայն ազգային, այլև համաշխարհային արվեստի գանձարանում:

Հայկական ձեռագրերի արժեքը մեծ է հատկապես դրանց նկարազարդման՝ մանրանկարչության շնորհիվ: Կերպարվեստի այս բնագավառը հայտնի է եղել հնագույն ժամանակներից (Զինաստան, Եգիպտոս, Հունաստան, Հռոմ): Քրիստոնեության տարածումից հետո մանրանկարչության արվեստը վերելք է ապրել Եգիպտոսում (Ալեքսանդրիայի դպրոց), Պաղեստինում, Սիրիայում, մեծ ծաղկման է հասել Բյուզանդական կայսրությունում, տարածվել նաև Արևմտյան Եվրոպայի երկրներում: Քրիստոնեական մշակույթի հնագույն կենտրոնների հետ սերտ կապերի պայմաններում (այնտեղից էին Հայաստան բերվում հնագույն

պատկերագարդ մատյանները) սկզբնավորվեց նաև հայկական մանրանկարչությունը, որը զարգացման ընթացքում ձեռք բերեց ինքնատիպ դիմագիծ: Հայկական մանրանկարչությանն իրենց ուսումնասիրություններում անդրադարձել է այն բարձր են գնահատել հայ և օտարազգի բազմաթիվ ուսումնասիրողներ, ինչպես Գարեգին Հովսեփյանը, Լիդիա Դուրնովոն, Վիկտոր Լազարևը, Սիրարփի Տեր-Ներսեսյանը, Տատյանա Իզմայլովան, Ժան-Միշել և Նիկոլ Թիերինները, Էմմա Կորխմազյանը, Հրավարդ Հակոբյանը, Վիգեն Ղազարյանը և ուրիշներ:

Թեև մանրանկարչությունն անբաժան է ձեռագիր գրքից, սակայն ժամանակի ընթացքում այն ինքնուրույն զարգացում է ապրել և աչքի է ընկնում գեղարվեստական արժեքով, ոճական բազմազանությամբ, պատկերագրական և գունային առանձնահատկություններով:

Գեղանկարչական միանգամայն ուրույն ուղղություն են զբաղեցրել մի շարք դպրոցներ, դրանք են՝

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ԴՊՐՈՑ

Գործունեության հիմնական շրջանը XIV-XVI դարերն են: Հարկավոր է նկատի ունենալ, որ նշված ժամանակաշրջանում երկրամասը գտնվում էր մահմեդական այլազգի իշխողների տիրապետության ներքո, տնտեսական ծանր պայմաններում, իսկ հոգևոր-եկեղեցական կյանքը կարողանում էր հարմարվել առկա իրավիճակին: Քանի որ ձեռագիր գիրքը ժողովրդի մեջ լայն մասսայականություն էր վայելում, երկրամասի բազմաթիվ գրչատներում ստեղծվում էին մեծ թվով մատյաններ, որոնք հիմնականում գրվում էին թղթի վրա, նկարագարովում պարզ հարդարանքով և ոչ թանկ նյութերով (առանց ոսկու կիրառման): Թերևս նաև այս է պատճառը, որ Վասպուրականի մանրանկարչության ոճը գրականության մեջ երբեմն կոչվում է «ժողովրդական» ուղղություն: Վասպուրականյան մանրանկարները նկարչական առումով պարզ են, ստեղծված գծային-գրաֆիկական եղանակով, առանց գունային խորքի (ֆոնի), բայց հարուստ են պատկերագրական հնավանդ հորինվածքներով: Տեղի մանրանկարներում տիրապետողը պատկերաստեղծման երկու հիմնական սկզբունքներն են՝ դեպքում սիմվոլիկ և պատմողական: Այսինքն՝ մի պատկերագրական տեսարանը ներկայացվում է համառոտ, գրեթե սիմվոլի (խորհրդանշանի) վերածված տարբերակով, մյուսում՝ պատմողական, ավելի հանգամանալից կերպով, որտեղ նաև պատկերված կերպարների մոտ գրվում էր նրանց ով լինելը: Հանդիպում են ձեռագրեր, որտեղ այս սկզբունքները զուգադրվում են: Վասպուրականի մանրանկարչության նշանավոր հեղինակներից են Միմեոն Արճիշեցին, Ջաքարիա Աղթամարցին, Ռստակեսը, Հովհաննես Խիզանցին, Կիրակոս Աղբակեցին, Վարդան Արծկեցին, Ծերուն ծաղկողը, Մինասը, Գրիգոր Խլաթեցին, Մեսրոպ Խիզանցին, Ջաքարիա Ավանցին և ուրիշներ:

ԿԻԼԻԿԻԱՅԻ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ԴՊՐՈՑ

XII դ. հայոց քաղաքական, ինչպես նաև հոգևոր, մշակութային և գեղարվեստական կյանքի կենտրոնը տեղափոխվել է Կիլիկիա, որտեղ կազմավորվել է Կիլիկիայի հայկական իշխանապետությունը, այնուհետև՝ թագավորությունը (1080–1375): Կիլիկյան Հայաստանի Հռոմկլա բերդաքաղաքը, որը 1149–1292-ին եղել է Հայոց կաթողիկոսության նստավայրը, դարձել է համահայկական հոգևոր-մշակութային կենտրոն, հռչակվել նաև իր ուրույն և բարձրարվեստ մանրանկարչական դպրոցով: Սակայն մեզ չեն հասել Հռոմկլայի գրչատան վաղ շրջանի պատկերագարող ձեռագրերը: XII դ. սկզբից հայտնի կիլիկյան հատուկենտ ձեռագրերը դեռևս կրում են Մեծ Հայքի մանրանկարչության ավանդների զգալի ազդեցությունը: 1113-ին Դրագարկի վանքում պատկերագարոված Ավետարանում (պատվիրատու՝ վանահայր Կիրակոս վարդապետ, Մատենադարան, ձեռ. N 6763) այդ ազդեցությունն արտահայտված է ներգծված կամարներով ուղղանկյուն գլխագարդերում: 1113-ի ձեռագրում կիլիկյան գրքարվեստին հատուկ միակ գլխավոր հատկանիշը լուսանցքում սրտաձև կազմված արմավագարդն է՝ վրան հառնող հավասարաթև խաչով, ինչպես նաև՝ կարմիրը, կապույտը և կանաչը՝ իբրև հիմնական գույներ: 1166-ի Հռոմկլայի Ավետարանը (Մատենադարան, ձեռ. N 7347) կազմված է Եվսեբիոս Կեսարացու թղթի 2 էջից, 8 խորանից. յուրաքանչյուր Ավետարան սկսվում է համապատասխան ավետարանիչի նկարով (ձախ կողմում) և զարդարուն անվանաթերթով (աջ թերթի վրա), որ հատուկ է դառնում կիլիկյան գրքարվեստին: Այդ ձեռագրում, խորաններից անմիջապես հետո, գիրքը զահին նստած Քրիստոսին մեկնող պատվիրատու (ստացող) Առաքել եպիսկոպոսի պատկերն է:

XII դ. Կիլիկյան Հայաստանում պատկերագարոված ձեռագրերից աչքի է ընկնում Գրիգոր Նարեկացու «Մատյան ողբերգությանը», որի գրիչն է Գրիգոր Մլիճեցին, ստացողը՝ Ներսես Լամբրոնացին (1173, Մատենադարան, ձեռ. դ 1568): Մանրանկարիչը նկարել է Գրիգոր Նարեկացու չորս դիմանկար, որոնցից երեքն ունեն մակագրություններ՝ «Գրիգոր Փիլիսոփայ», «Գրիգոր Հսկող», «Գրիգոր Ճգնաւոր»: Գրչության նրբագեղությունը, հղկվածությունը, գրերի հիմնական և երկրորդ. մասնիկների անկաշկանդ անցումները, լուսանցագարդի, սկզբնատառի հատվածավորման (ռուբրիկացիայի) սերտ կապը, մեծ և մանր գրերի, ոսկու և հիմնական մաքուր գույների ճարտար գուգակցումը ցույց են տալիս, որ գիրքը ձևավորվել է որպես առանձին մշակութային երևույթ, ինչպես XI դ. Կ. Պոլսի և շատ ավելի ուշ՝ գրքարվեստի պարսկական դպրոցներում:

ԱՆԻԻ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ԴՊՐՈՑ

Ձևավորվել է XI-XIV դարերում՝ Անիի գրչատներում և մերձակա մշակութային օջախներում (Հռոմոնսի, Բագնայրի, Արջո Առիճի վանքերում): Ունեցել է աշխարհիկ ուղղվածություն. ձգտել է ավանդույթները հարստացնել կյանքի ու կենցաղի տարրերով: XI դարի սկզբին Անիում են աշխատել Թադեոս գրիչը, Գրիգոր Մուրղանեցի գրիչը, Գևորգը և ուրիշներ:

XII դարի վերջին Հռոմոնսի վանքում է ստեղծագործել մանրանկարիչ Հովհաննեսը, որից մեզ է հասել 3 Ավետարան. ամենաշքեղը «Մողնու Ավետարանն» է (XI դարի կես, Մատենադարան)՝ խորաններով, ընդարձակ տերունական նկարաշարով, յուրահատուկ

հեռանկարչական համակարգով: Մանրանկարների գույները փայլատ են ու մեղմ, հարուստ՝ արևելաքրիստոնեական մոտիվներով: Անիում հույների նկայությունն արտացոլված է 1053 թ-ի Ավետարանի, «Բեգունց Ավետարանի» (1060 թ.) և ավետարանիչների պատկերներում, հունական անվանատառերում:

XII դարի վերջի - XIII դարի սկզբի Անիի դպրոցներից պահպանվել է Իգնատիոս մանրանկարչի ծաղկած մի քանի ձեռագիր («Բագնայրի Ավետարանը», 1232 թ., 1236 թ-ի Ավետարանը և այլն): Առանձին խումբ են «բյուզանդամետ» համարվող «Տրապիզոնի Ավետարանը» (XI դարի 1-ին կես), «Կարսի Ավետարանը» (XI դար), 1071-78 թթ-ի Ավետարանները (Մատենադարան, ձեռագիր դր 6975, 10434): XI դարի մատյանները մեծ մասամբ խոշոր են, իսկ XII դարի մատյանները՝ ավելի փոքր: Այդ շրջանի ձեռագրերի ձևավորումը համեստ է: XII դարում սկզբնավորվել է Ճառքնտիրների (Տոնականներ, Մատենադարան, ձեռագիր դր 3777, 1522, 3782 և այլն), ժողովածուների և մեկնությունների ձևավորման համակարգը, որին բնորոշ են մեծ չափերը, լայն լուսանցքները, արագագիր ոճը:

Մանրանկարչությունն Անիում վերելք է ապրել XIII դարի 1-ին կեսին: Մանրանկարիչ Մարգարեն Անիի Բեխենց վանքում պատկերագարդել է «Հաղպատի Ավետարանը» (1211 թ.), որը Անիի դպրոցին ամենաբնորոշ ստեղծագործությունն է: 1298 թ-ին գրիչ Եղբայրիկն ընդօրինակել ու ծաղկել է մի ձեռագիր, որի տերունական և ավետարանիչների կերպարներն ստեղծել է Խաչատուրը: Անիում է ձևավորվել մանրանկարիչ Մխիթար Անեցու արվեստը: Անիի դպրոցից մեզ հասած վերջին ձեռագրի հեղինակը գրիչ Հովհաննես Ոսկեփորիկն է (XIV դար):

ԲԱՐՁՐ ՀԱՅՔԻ ԵՎ ԱՐՑԱԽԻ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐ

Մելջուկյան ճնշումներից համեմատաբար ազատ բուն Հայաստանի արևմտյան մասերում (Բարձր Հայք, Խարբերդ և այլն) և Հայաստանից դուրս՝ հայաբնակ վայրերում (Եդեսիա, Երուսաղեմ և այլն) ստեղծված բարձրորակ ձեռագրերից է «Սշո Ճառքնտիրը» (1200–02 թթ., գրիչ՝ Վարդան Կարնեցի, ծաղկող՝ Ստեփանոս)՝ հայերեն ամենամեծ մագաղաթե մատյանը (55,5 սմ x 70,5 սմ, քաշը՝ 28 կգ): Բարձր Հայքի Երզնկա քաղաքում ստեղծված գլուխգործոց է 1269 թ-ին ընդօրինակված և մեզ հասած առաջին ամբողջական պատկերագարդ Աստվածաշունչը՝ «Երզնկայի Աստվածաշունչը» (գրիչներ՝ Մխիթար, Հակոբ և Մովսես), որի խորանների, անվանաթերթերի, սյուժետային պատկերների գծային նրբագեղությունը մոտ է կիլիկյան Աստվածաշունչ և այլ մատյանների: Տերունական նկարներով հատկապես առանձնանում է «Թարգմանչաց Ավետարանը» (1232 թ., գրիչ՝ Տիրացու, ծաղկող՝ Գրիգոր), որը գունային հակադրությունների դրամատիզմով կարող է համեմատվել X-XI դարերի Օթոնյան (գերմանական արքայատոհմ Հոմեական սրբազան կայսրության մեջ) շրջանի գերմանական ձեռագրերի հետ: Արցախի վանքերում բազմաթիվ ձեռագրեր են հավաքվել Հայաստանի տարբեր վայրերից, սակայն այնտեղ պատկերագարդված սակավաթիվ ձեռագրեր են պահպանվել: 1224-61 թթ-ին Արցախում ստեղծված մի քանի Ավետարաններ լավ մշակված մագաղաթներով, մանրանկարների ոճով, ոսկու և գույների նրբությամբ, կառուցվածքով և տիտղոսաթերթերի հորինվածքով մոտ են

մանրանկարիչ Իգնատիոսի՝ Անիում ստեղծած ձեռագրերին: Արցախից հայտնի են 1224 թ-ի Խորանաշատի (Վանենի թագուհու) Ավետարանը (Մատենադարան, ձեռագիր դ 4823), Հասան-Ջալալյան իշխանի հայր Վախթանգ Տանգիկի և նրա տիկնոջ՝ Խորիշահի Ավետարանը (ծաղկող՝ Թորոս, Մատենադարան, ձեռագիր դ 378):

ԳԼԱԶՈՐԻ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԶՈՒԹՅԱՆ ԴՊՐՈՑ

Գործել է Գլաձորի համալսարանին կից գրչատանը, XIII դարի վերջից մինչև XIV դարի կեսը: Այստեղ են ստեղծագործել 3 նշանավոր մանրանկարիչներ Մոմիկը, Թորոս Տարոնացին և Ավագը: Գլաձորի մանրանկարչության դպրոցն առավել սերտորեն է առնչվել մոնումենտալ արվեստին և մշակույթի այլ բնագավառների (քանդակագործություն, ճարտարապետություն), քան գրքարվեստի մյուս դպրոցները: Թորոս Տարոնացու ծաղկած ձեռագրերի խորանները, լուսանցազարդերը և անվանաթերթերի զարդամոտիվները մեծ մասամբ կրում են կիլիկյան դպրոցի ազդեցությունը: Կիլիկյան ակունք ունի նաև որոշ ձեռագրերում (1318 թ-ի «Եսայի Նչեցու Ավետարանը», Մատենադարան, ձեռագիր դ 206, XIV դարի սկզբի Ավետարանը, Լոս Անջելեսի համալսարան, և այլն) Աստվածաշնչի կամ Ավետարանի յուրաքանչյուր դրվագ նկարազարդելու ձգտումը: Տերունական նկարներում ավելի ուժեղ են Մեծ Հայքի տարբեր դպրոցների ազդեցությունները:

Գլաձորի մանրանկարչության դպրոցի վերջին վարպետը՝ Ավագը, սկզբում կրել է Մոմիկի և Թորոս Տարոնացու ազդեցությունը, հետագայում հասել է հոգեբանական ավելի մեծ արտահայտչականության: Նա խուսափել է բազմապլանայնությունից, Սարգիս Պիծակի նման կերպարներն ու մոտիվները (զարդեր, բնություն և այլն) բերել է մի հարթություն: Ավագն իր արվեստում օգտվել է և՛ կիլիկյան, և՛ գլաձորյան դպրոցների ավանդույթներից:

ՏԱԹԵՎԻ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԶՈՒԹՅԱՆ ԴՊՐՈՑ

Գործել է Տաթևի համալսարանում (XIV դարի վերջից): Շարունակելով Գլաձորի դպրոցի ավանդույթները՝ դրանք հարստացրել է մոնումենտալ ոճի տարրերով (Գրիգոր Տաթևացու և նրա աշակերտի մանրանկարները՝ 1378 թ-ին ծաղկած Ավետարանում, որը գրվել է 1997 թ-ին, Մատենադարան, ձեռագիր դ 7482):

Տաթևի դպրոցի XV դարի սկզբի նկարիչներից էր Հայրապետը, որի նկարազարդած 1407 թ-ի Ավետարանից պահպանվել է միայն հիշատակարանը (Մատենադարան, պատառիկ 923): Լավագույն ձեռագրերից է նաև նրա ընդօրինակած Հայսմավուրքը (Մատենադարան, ձեռագիր դ 7361), որի զարդանկարներն առանձնանում են նրբությամբ ու գունագեղությամբ, դիմապատկերները՝ գեղանկարչական վարպետությամբ: 1496-1502 թթ-ին Աբրահամ ծաղկողը Տաթևում պատկերազարդել է 1495 թ-ին ընդօրինակված Ավետարանը (Մատենադարան, ձեռագիր դ 5303):

Տաթևի դպրոցում նկարազարդվել են նաև բազմաթիվ այլ մատյաններ, որտեղ չկան թեմատիկ նկարներ, հարդարված են կիսախորաններով ու լուսանցազարդերով, մեծ մասամբ՝ գրաֆիկական ոճավորմամբ: Վասպուրականի մանրանկարչության դպրոց: Առավել նշանավոր էր XII-XV դարերում: Այստեղ թարգմանվել և ընդօրինակվել է ավելի

քան 2 հզ. ձեռագիր, մի մասը՝ նկարագարդ: Մեզ հասած թեմատիկ նկարներ ունեցող առաջին ամբողջական մատյանը «Մլքե թագուհու Ավետարանն» է (IX դար, Վենետիկի Մխիթարյան մատենադարան, ձեռագիր դ 114/86), որն ընդօրինակվել է 862 թ-ին, Վասպուրականում:

Մյուս մատյաններն ստեղծվել են X-XI դարերում (Ավետարաններ, Մատենադարան, ձեռագիր դդ 10434, 10517), որոնց նկարներն Արծրունյաց թագավորության քաղաքական կյանքի և մշակույթի վերելքի արտահայտությունն են: XI դարի 30-40ական թվականներից, սելջուկյան արշավանքների հետևանքով, մշակույթի առաջընթացն ընդհատվել է, և միայն XIII դարի 70-ական թվականներից է սկսվել ձեռագրերի ընդօրինակման ու պատկերագրման նոր փուլը՝ Արճեշի, Արծկեի, Բերկրիի գրչության կենտրոններում: Հիմնականում պահպանվել են ազգային տեղական ավանդույթները (Միմեոն Արճիշեցի, Խաչեր, Հովսիան, Մելքիսեդեկ, Վարդան Արծկեցի, Ստեփանոս), փոխվել է մանրանկարների կերպարային և ոճական ընդհանուր պատկերը:

XIII-XIV դարերում, մանրանկարների ընդհանուր ոճի դրսևորումներին զուգահեռ, կարևորել են նաև դեկորատիվ-հարթպատկերային ձևերը: Դպրոցի վերելքի շրջանում բյուրեղացել ու ավարտուն տեսք է ստացել մանրանկարչության ոճը, աշխույժ գործունեություն է ծավալվել Աղբակում, Աղթամարում, Խիզանում, Նարեկում, Խլաթում և մյուս կենտրոններում:

Վասպուրականի դպրոցին բնորոշ ուշագրավ նմուշներ է ստեղծել Կիրակոս Աղբակեցին (1918-19 թթ-ի (ձեռագիր դ 4817), 1330 թ-ի (ձեռագիր դ 2929) և այլ Ավետարաններ, Մատենադարան): Նրան հաջորդել են Զաքարիա Աղթամարցին (պատկերագրող ձեռագրերից 14-ը Մատենադարանում են), Ծերուն Ծաղկողը (Մատենադարանում են 5 ձեռագիր, 1 Ճառընտիր), Հովհաննես Խիզանցին (1401 թ-ի Ավետարանը, Մատենադարան, ձեռագիր դ 4223, և այլն) և ուրիշներ:

XV դարի վերջից տեղական ավանդական ձևերը կորցրել են իրենց կենսունակությունը, իսկ XVII դարի վերջից Վասպուրականի դպրոց են թափանցել նոր ժամանակների միտումներն ու նախասիրությունները: Դրիմի մանրանկարչության դպրոց:

Նշանավոր կենտրոններն էին Սուրխաթը (այժմ՝ Ստարի Կրիմ) և Կաֆան (այժմ՝ Թեոդոսիա), որտեղ ստեղծագործել են Գրիգոր Սուքիասանցը, Առաքելը, անվանի գրիչ Նատերի որդիներ Ավետիսն ու Ստեփանոսը, վերջինիս որդի Հովհաննեսը: Դրիմի դպրոցի լավագույն ձեռագրերից են Առաքելի պատկերագրող ճառոցը (1356 թ., Մատենադարան, ձեռագիր դ 7408) և Հովհաննեսի պատկերագրող ճառոցը (1401 թ., Մատենադարան, ձեռագիր դ 3863): Սուրխաթի, Կաֆայի, Ղարասուբագարի (այժմ՝ Բելոգորսկ) գրչության կենտրոններն ակտիվ շփվել են իտալացիների և հույների հետ, ուստի՝ հայ մանրանկարիչների գործերում ակնհայտ է ոչ միայն կլիկյան և Մեծ Հայքի դպրոցների, այլև XIII-XIV դարերի բյուզանդական արվեստի ազդեցությունը:

XVII դարի Ղրիմի մանրանկարիչներից են Խասալեկը (1666 թ-ի Ավետարան, Մատենադարան, ձեռագիր դ 6606), Նիկողայոս Ծաղկարարը (1684 թ-ի Ավետարան, Մատենադարան, ձեռագիր դ 6341) և ուրիշներ:

ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԶՈՒԹՅԱՆ ԴՊՐՈՑ

Խոշոր ներկայացուցիչը Հակոբ Ջուղայեցին է.

Պահպանվել են նրա պատկերագարդած 8 ձեռագրերը, որոնցից 6-ն Ավետարան են: Նա, շարունակելով Վասպուրականի դպրոցի ավանդույթները, ստեղծել է նոր որակ: XVII-XVIII դարերում, հայ գրքի տպագրական մշակույթի զարգացմանը զուգընթաց, մանրանկարչությունն աստիճանաբար իր տեղը զիջել է գրքի պատկերագարդման տպագրական արվեստին: ՀՀ-ում 1992 թ-ից նորաստեղծ հայորդաց տների համակարգում գործում են մանրանկարչության դասարաններ, 1993 թ-ից՝ Մանրանկարչության արվեստի կենտրոնը:

2.2 ՄԱՏԵՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԶԱՐԴՄԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ԱՐՏԱՀԱՅՏՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Նկարագարդմանը կամ գեղանկարչության ու գծանկարի օգնությամբ ձեռագիր տեքստը մեկնաբանելու միջոցին դիմել են բոլոր ժողովուրդները իրենց գրերի գյուտից անմիջապես հետո, հաճախ էլ գեղանկարչությունը նույնիսկ մասնակցել է այբուբենի ստեղծմանը: Այդպես է վարվել և հայ ժողովուրդը, երբ իր ժամանակի խոշորագույն գիտնական Մեսրոպ Մաշտոցը 405 թվականին հայտնագործել է հայոց այբուբենը: Սեփական գրականության պահանջը այնքան մեծ է եղել ժողովրդի մեջ, որ արդեն V դարում հայերեն թարգմանվել ու գրվել են ինչպես կրոնական, այնպես էլ աշխարհիկ, պատմական բովանդակություն ունեցող և գիտության տարբեր բնագավառներին վերաբերող բազմաթիվ գրքեր: Ձեռագրերի այդօրինակ առատությունը պետք է հանգեցնեք ինչպես տեքստի նկարագարդման, այնպես էլ՝ դրվագավոր ծաղկումի: Մանավանդ որ քրիստոնեությունը հիմնականում Հայաստան էր թափանցել Ասորիքից, որտեղ դեռևս VI դարում կային ձեռագրական գեղանկարչության հուշարձաններ (Ռաբուլայի 586 թ. ավետարանի և այլն), որոնք անտարակույս առաջինները չէին:

Ահա թե ինչու 887 թվականի Լազարյան ավետարանը, որ պահվում է Մաշտոցի անվան Մատենադարանում, կարելի է համարել հայ գրքային գեղանկարչությունից մեզ հասած սուկ առաջին թվագրված, բայց ոչ երբեք առաջին հուշարձանը: Իսկական առաջնեկը մենք, իհարկե, այլևս երբեք չենք տեսնի, բայց Լազարյան ավետարանից բավական վաղ կատարված նկարագարդումներից որոշ բան գետեղված է Էջմիածնի 989 թվականի ավետարանի վերջում: Այստեղ երկու թերթի վրա գետեղված է չորս տեսարան (Մարիամի Ավետումըն Զաքարեի Ավետումը, Մոգերի երկրպագությունը և Մկրտությունը):

Այդ մանրանկարները հայ գեղանկարչության վաղ շրջանի հուշարձաններ համարելուն խանգարում էր այն բավական տարածված կարծիքը, թե Հայաստանում, նրա քաղաքական և, հետևաբար, տնտեսական ողբալի պայմանների պատճառով, հազիվ թե արվեստները կարողանային ունենալ շատ լայն ինքնուրույն զարգացում: Մակայն վերջին տարիներս որմնանկարչության, խեցեգործության, քարափորագրության և այլ

բնագավառներում կատարված ուսումնասիրությունները հարկադրեցին հրաժարվել այդ կանխակալ կարծիքից և ընդունել Հայաստանի արվեստների բարձր մակարդակը վաղ Ֆեոդալիզմի դարաշրջանում:

Միջնադարի հայ մանրանկարչի զարդարվեստային մտածողության դիապագոնը բացառիկ կերպով լայն է, անսպառ և բազմակողմանի: Նրա նրբին ճաշակը ձևեր ստեղծելիս չէր հանդուրժում, սխեմայի անորոշություն, մասերի չափային անհամապատասխանություն, և նույնիսկ բազմաթիվ մոտիվներից բարդ նկար կառուցելու դեպքերում համաչափությունն ու պարզությունը չէին կորչում: Երկրաչափական և գերազանցապես բուսական ձևեր գործածելուց բացի, նկարիչները զարդարվեստային հորինվածքի մեջ առատորեն մտցնում և շուրջը տեղավորում էին անսահմանորեն բազմազան իրական և առասպելական կենդանիներ:

Գեղանկարչության ամենավաղ հուշարձանների՝ Էջմիածնի ավետարանի վերջում պահպանված մանրանկարների, V և VII դարերի որմնանկարչության (Քասախ, Տեկոր, Լմբատ, Առուն Թալին) ժամանակը համընկնում է նախարարական Հայաստանի համեմատաբար խաղաղ ժամանակաշրջանի հետ, երբ վարչական ու մշակութային կենտրոնը Դվինն էր: Այս շրջանը տևեց մինչև VII դարի վերջը. այսինքն մինչև Հայաստանի ամբողջական նվաճումը արաբների կողմից: Կասկածից դուրս է, որ մշակութային կյանքը արաբների լծի տակ ամբողջովին չի ընդհատվել, թեև, մինչ IX դարի երկրորդ կեսը ստեղծված հուշարձանները չեն պահպանվել:

Հայկական ձեռագրական գեղանկարչությունը իր բացառիկ ինքնատիպությամբ, խորաթափանցությամբ և ստեղծագործական ներշնչվածությամբ, կոմպոզիցիոն և զարդանկարչական հորինվածքների գեղեցկությամբ համաչափությամբ, գույների ներդաշնակությամբ, ինչպես նաև կատարման փայլուն մաքրությամբ ու վարպետությամբ իր ուրույն տեղն ունի գեղարվեստի համաշխարհային գանձարանում: